

יישוב הקושיא על רבי צבי הירש קלישר בענין הקרבה בזמן הזה מדין במה

מבוא
רקע
טענות הרב צבי פסח פרנק
דחיית הטענות ויישוב דעתו של הרב קלישר
הגדרת במה גדולה

מבוא

הרב צבי הירש קלישר זצ"ל כתב ופעל לפני כמאה חמישים שנה למען חידוש עבודת הקרבנות במקום המקדש. ספרו 'דרישת ציון' מצדיק מימוש חזון זה מבחינה הלכתית, שלדעתו הינו השלב הבא בתהליך הגאולה לאחר קיבוץ חלקי של נדחי ישראל. העיקרון של הספר הוא שהימנעותנו מלהקריב בהר הבית במשך הדורות לא נבעה משיקולים הלכתיים - אלא משום שהר הבית לא היה בידינו, אבל לכשיבוא הזמן והמציאיות תאפשר זאת, ההלכה תאפשר לנו - ואולי אף תחייב אותנו - לבנות מזבח בהר הבית ולחדש את העבודה. ספרו פתח משא ומתן הלכתי עשיר סביב הנושאים הנוגעים לענין.

לרב קלישר היו כמובן גם מתנגדים, שהשיגו עליו בתחומים שונים. רוב רובם של השגות אלו זכו לתשובה, או ממנו - במהדורות מאוחרות יותר של ספרו ובכתביו המאוחרים, או מאחרים שיצאו להגנתו. מאמר זה עוסק בתמיהה אחת קשה במיוחד שהשיגו על שיטתו, שככל הנראה לא זכתה לתשובה כלשהי. התמיהה היא כל כך קשה וכל כך בולטת עד שנדמה כאילו נעלמה ממנו ח"ו הלכה מפורשת. יובאו להלן דברי המשיגי הגרצ"פ פרנק זצ"ל, ודברי הגרש"ז אורבך זצ"ל שאף הוא הצטרף להשגה זו כנגד הרב קלישר ונשאר בקושיא. מטרת המאמר היא ליישב את התמיהה הזאת, ולהעמיד את שיטתו של הרב קלישר על תילה.

רקע

בספרו דרישת ציון¹ מביא הרב קלישר את דברי הרמב"ם² שמקריבים קרבנות

2 הלכות בית הבחירה פ"ו הל' ט"ו.

1 מאמר שלישי חלק א.

בזמן הזה אף על פי שאין בית בנוי, משום שקדושת המקדש קידשה לשעתה וקידשה לעתיד לבוא; לכן אין צורך לחכות לבנין בית המקדש על מנת להקריב קרבן, אלא ניתן לבנות מזבח במקומו ולהקריב בלי בית מקדש (ואף בנוכחות המבנים הנמצאים שם בינתיים, עד שהעוול הזה יתוקן). אלא שכנגד דברים אלה השיב לו מורו ורבו רע"א³ שהראב"ד השיג על הרמב"ם בהלכה זו וסובר שקדושת המקדש בטלה בזמן הזה, ואין אפשרות להקריב קרבנות עד לבנינו.

על כך השיב הרב קלישר בכמה אופנים. אופן אחד הוא⁴: המחלוקת בין הרמב"ם לראב"ד היא בעיקרה מחלוקתם של ר' יהושע ור' אליעזר⁵. ר' יהושע סובר שקדושת הר הבית קידשה לעתיד לבוא, ור"א סובר שקדושת הר הבית לא קידשה לעתיד לבוא. הרמב"ם פסק כר' יהושע, והראב"ד פסק כרבי אליעזר. אמנם באותה סוגיא מבואר שחוץ מהנפ"מ האם מקריבים אע"פ שאין בית, קיימת עוד נפקא מינה ביניהם: לר"י אין היתר במות לאחר חורבן ירושלים, מאחר שבהר הבית ראוי להקריב, אבל לר"א לאחר חורבן ירושלים **היתר הבמות חודש**, מאחר שאין אפשרות להקריב במקום המקודש. ע"פ הדברים הנ"ל אומר הרב קלישר שיש להקריב קרבן היום "ממה נפשך": אם ההלכה כרבי יהושע (וכהרמב"ם) מותר להקריב אף ללא ביהמ"ק, ואם ההלכה כר"א (וכהראב"ד) מותר להקריב בבמה: על כן, נבנה מזבח במקומו, ונקריב עליו: אם ההלכה כרבי יהושע יהיה מזבח זה בתורת "מזבח", ואם ההלכה כר"א יהיה מזבח זה בתורת "במה". הרב קלישר שלח את תוכן הדברים הנ"ל לרע"א, ורע"א הודה לדבריו⁶.

טענות הרב צבי פסח פרנק

אלא שרבי צבי פסח פרנק זצ"ל בקונטרס "הר צבי"⁷ היקשה קושיא עצומה על תירוצו של הרב קלישר, שמפילה לכאורה את כל בנינו. וזה תורף דבריו: איתא במסכת מגילה ט, ב: "זה הכלל, כל שהוא נידר ונידב - קרב בבמה, וכל שאינו נידר ונידב אינו קרב בבמה", כלומר אם תהיה תורת "במה" על המזבח - כשיטת הראב"ד - לא נוכל להקריב קרבנות ציבור, אבל אם תהיה עליו תורת "מזבח" - וכשיטת הרמב"ם - לא נוכל להקריב **אלא** קרבנות ציבור, משום שכולם טמאי מתים היום, ואין היתר לטמאים להקריב קרבן בטומאתם אלא מכח הכלל "טומאה הותרה **בציבור**" - בציבור דווקא. אם כן, מה שקרב בבמת הראב"ד לא קרב במזבח הרמב"ם ולהיפך, או, בלשון הזהב של הרב פראנק: "לא קרב זה אל זה!" דהיינו

- 3 מובאים דבריו במאמר שלישי חלק ב אות א.
- 4 שם אות ד, וכן במוסף ראשון לציון למאמר קדישין אות ח ובהערת הרב קלישר שם.
- 5 מגילה י, א, ועיי"ש.
- 6 תחילת מוסף ראשון לציון למאמר קדישין.
- 7 מאמר א אות ב. הקונטרס מודפס בסוף ספר דרישת ציון מהדורת ירושלים תרע"ט.

שגם אם נבנה מזבח על פי סברת 'ממה נפשך' הנ"ל (או בתורת במה או בתורת מזבח) - הוא יעמוד שם שומם, מאחר שממה נפשך לא יהיה אף קרבן אחד שיהיה אפשר להקריב עליו!

אולם לכאורה אפשר לתרץ את דברי הרב קלישר בפשטות. עיין עוד במשנה במגילה שם: "אין בין במה גדולה לבמה קטנה אלא פסחים", ובגמ' שם מבואר שאין הכוונה לפסחים דווקא, אלא לכל קרבנות הציבור שקבוע להם זמן כגון תמידים ומוספים. אם כן, נוכל לבנות במה שתחשב "במה גדולה" לפי הראב"ד, ואז יהיה אפשר להקריב עליו קרבנות ציבור. רק בבמה קטנה אסור להקריב קרבנות ציבור, אבל בבמה גדולה אפשר. אם כן יקריבו קרבן ציבור, לראב"ד יקריבו אותו בתורת במה גדולה ולרמב"ם בתורת מזבח, וממ"נ יהיה זה קרבן כשר.

אלא שגם אפשרות זו דוחה הרב ב'הר צבי', וז"ל: "זוהו אין לדחוק בדעת מהר"ץ (מורנו הרב ר' צבי [הירש קלישר]) ז"ל דהא דרוצה להתיר ההקרבה מטעם היתר במה לשיטת הראב"ד היינו דסבירא ליה דזה חשוב במת גדולה ושפיר קרב בה קרבנות ציבור", וזה משום שאין במה גדולה בלי אהל מועד עומד לפניו. ואם הרב קלישר הציע לבנות מזבח לחוד גם לפני בניית בית המקדש, הרי שמזבח לחוד לעולם לא יחשב במה גדולה.

ומנין שבמה גדולה זקוקה לאהל מועד? לזה מביא הרב פרנק שלוש ראיות: א. התוספתא⁸ אומרת בלשון שלא משתמעת לשני פנים: "איזהו במה גדולה בשעת היתר הבמה, אוהל מועד נטוי כדרכו" וגו'. ומכאן שאין "במה גדולה" אלא כאשר אוהל מועד בנוי לפניו.

ב. במגילה⁹ כתוב שלדעת ר"א, באותם שנים של תחילת בית שני בהן היה מזבח בנוי אבל הבית לא נגמר, העמידו קלעים במקום חומות העזרה וההיכל, כי לא מקריבים לדעת ר"א בלי בית. אלא שנשאלת השאלה, הרי לדעת ר"א נהג היתר במות בין מקדש ראשון לשני, ואם כן למה לא הקריבו בתורת במה? אלא שכנראה רצו להקריב קרבנות ציבור; ואם הגמ' אומרת שהיו צריכים לקלעים כדי להקריב, מכאן שאין מציאות של במה גדולה ללא קלעים.

ג. כתוב במשנה בזבחים¹⁰: "באו לנוב ולגבעון הותרו הבמות, קדשי קדשים נאכלים לפני מן הקלעים". משמע משם שגם בשעת היתר הבמות, כדי להקריב בבמת ציבור צריך קלעים, וכתבנית המשכן דווקא.

לסיכום: כנגד ה'ממה נפשך' של הרב קלישר, מגיב הרב פרנק עם 'ממה נפשך' משלו: אם כוונתו לבמה קטנה, הרי שדבריו נסתרים מכך שאין קרבנות ציבור קרבין בבמה קטנה, ואם כוונתו לבמה גדולה, הרי שדבריו נסתרים מכך שאין במה גדולה

8 שלהי זבחים.

9 י, א.

10 קיב, ב.

ללא אהל מועד. דחיה זו חזרה ונשנתה אצל הגאון רבי שלמה זלמן אוירבך, ונותרה ללא יישוב¹¹.

דחיית הטענות ויישוב דעתו של הרב קלישר

לדעתי אין ספק שהרב קלישר אכן התכוון בהצעתו להקים מזבח שיחשב במה גדולה לדעת הראב"ד, אלא שהוא סבר שאין צורך לאוהל מועד כדי להקריב בבמה גדולה, בניגוד לרב פרנק. ברצוני להציע לענ"ד איך הרב קלישר היה מתמודד עם ההוכחות שהביא הגרצ"פ ב'הר צבי', ולהראות להיפך, שפשטות דברי הראשונים מורה כדברי הרב קלישר.

א. נתחיל עם הראיה **השניה** מן הגמ' במגילה, משום שהיא נדחתה על ידי הרב פרנק בעצמו בהמשך דיונו שם. לעולם ניתן לומר שכדי להקריב בתורת במה גדולה לא צריך קלעים. ואכן, אם רצונם היה להקריב קרבנות ציבור **בלבד**, היו יכולים לבנות מזבח ולהקריב בתורת במה גדולה. אבל בזמן ההוא הרי רצו לבנות את בית המקדש כדי לקיים מצות "ועשו לי מקדש", ורצו להחזיר את עבודת "המקדש", ולא את עבודת הבמות שהיתה מותרת בזמן הגלות. כדי לבנות "מקדש", לפי שיטת ר"א, אכן צריכים קלעים, ואין די בכך במזבח לחוד.

ב. לגבי הראיה **הראשונה** מן התוספתא: אם נעיין היטב בתוספתא שהביא ב'הר צבי' נראה שפירושה שונה. הציטוט המלא של התוספתא הוא: "אי זו היא במה גדולה בשעת היתר במה, אוהל מועד נטוי כדרכו **אין הארון נתון שם**". התוספתא הזו של "אין הארון נתון שם" - המצויינת על ידי קונטרס 'הר צבי' על ידי "וגו" - היא קריטית להבנה שנציג כאן. כך מסביר ה'משך חכמה'¹² את הדברים (המאמרים המוסגרים הם מלשונו של המשך חכמה):

איתא בתוספתא סוף זבחים (פרק שלושה עשר משנה ח): איזהו במה גדולה בשעת היתר במות [פירוש, אימתי ואיך היתה במה גדולה אשר בשביל זה היו הבמות מותרין, היינו להקריב בכל במות יחיד]? אוהל מועד נטוי כדרכו [כמו במדבר ובשילה] והארון לא היה נתון שם [שבנוב וגבעון היה הארון בפלשתים ובבית עובד אדום, וקרית יערים ובירושלים] - לכן הבמות מותרין. אבל בשילה היה הארון באהל מועד, ולכך היו הבמות אסורים. זהו פירוש התוספתא.

לפי דבריו ברור שהתוספתא לא באה להגדיר לנו מהי במה גדולה בניגוד ל**במת יחיד**, אלא מהי במה גדולה בניגוד ל**משכן**. כלומר, מה ההבחנה בין שעת היתר במות כשהמזבח הוא במה גדולה בעלמא כגון בנוב וגבעון, לבין שעת איסור במות הנובע

11 מנחת שלמה תניינא סי' קמ.

12 דברים יב, ח.

ממציאות של "משכן" כמו בשילה? התשובה היא שמזבח נחשב במה גדולה כאשר אינו נמצא לפני ארון העדות, ואפילו עם אוהל מועד נטוי כדרכו. לפי הבנתו ברור שמזבח יכול להיות בגדר במה גדולה אפילו ללא קלעים, אלא שאפילו אם יש קלעים יש לו דין במה כל עוד אין הארון שם. ונראה שהבנה זו בתוספתא שורשה כבר בדברי הראשונים. וכ"כ המאירי מגילה ט, ב (הדגשים שלי):

וכבר נודע לנו ממסכת זבחים שעד שלא הוקם המשכן הותרו הבמות, ומשהוקם המשכן נאסרו, הואיל והיה שם מזבח וארון עמו. באו לגלגל כל שבע שכבשו ושבע שחלקו והיה הארון הולך עמם במלחמותיהם ולא היה קבוע עם המזבח בגלגל הותרו הבמות, באו לשילה אחר חלוקת הארץ ועמד הארון קבוע עם המזבח נאסרו הבמות, באו לנוב וגבעון הותרו הבמות, כלומר באו לנוב אחר שחרבה שילה והגלה הארון ביד פלשתים בימי עלי הכהן ובאו לנוב והביאו שם את המשכן ואת המזבח אבל לא הארון שהרי ביד פלשתים היה, וכן בזמן שהחריב שאול את נוב עיר הכהנים והביאו המשכן והמזבח לגבעון ולא היה הארון עמו שכבר היה מוגלה ביד פלשתים, ואף כשחזר להם לא קבעוהו עם המשכן והמזבח לא בנוב ולא בגבעון מפני שמתיראים היו עליו והיו מעמידים אותו בערי המבצר, וכן שעמד זמן בבית עובד אדום עד שהעלהו דוד לציון, וכל זמן זה הואיל ולא היה הארון קבוע עם המזבח הותרו הבמות. באו לירושלם ונבנה בית עולמים והוקבע הכל על מכונו וארון אצל מזבח נאסרו הבמות, ולא היתה להן עוד היתר.

וכן נראה שעולה מפשט דברי התוספתא, שהרי המילים בתוספתא "בשעת היתר במה" לא מובנות לכאורה לפי הבנת הרב פרנק, אבל מתאימות מאוד להבנת ה'משך חכמה' והמאירי. עיקר שאלת התוספתא היא מה גורם לכך שיש היתר במה ולא נחשיב את המזבח הבנוי כ"משכן" הגורם לאיסור במה. מסתבר שגם הרב קלישר כך הבין את התוספתא.

ג. לגבי הראיה השלישית מהמשנה בזבחים: ראשית יש להעיר שהגמ' במנחות¹³ אומרת שבבמה הותר מכללו "עוון יוצא", כלומר אין איסור להוציא את בשר הקרבנות מתחום מסויים בבמות, משא"כ במזבח במקדש שיש שם "עוון יוצא". רש"י שם¹⁴ אומר "מכללו שנאסר יוצא במשכן, הותר בבמות נוב וגבעון דאין שם קלעים". על פניו רש"י זה מהווה סתירה לדברי המשנה שהביא הגרצפ"פ בראייתו השלישית לפיה קדשי קודשים נאכלים "לפנים מן הקלעים". ההר צבי התייחס לרש"י זה וכותב¹⁵:

- 13 כה, א.
- 14 ד"ה מכללו בבמה.
- 15 בהר צבי שם.

ולכאורה יתכן לפרש מש"כ רש"י 'במות נוב וגבעון' כוונתו על במות יחיד שהיו בזמן נוב וגבעון, דאח"כ לא היו עוד היתר במות כדתנן ירושלם אין אחריה היתר. ולכן הבמות המותרות קורא אותן על שם נוב וגבעון, כלומר שהיו בזמן ההוא שהיה המשכן בנוב וגבעון.

ולע"ד הדברים קשים לאומרם. ראשית, רש"י בגמ' משתמש בביטוי 'במה קטנה' או 'במת יחיד' עשרות פעמים, ואפילו פעם אחת לא קורא לבמות אלו במות נוב וגבעון (הביטוי "במות נוב וגבעון" מופיע פעם אחת ברש"י על הש"ס ברש"י הנ"ל). יתר על כן, רע"ב¹⁶ מצטט את הרש"י הנ"ל בשינוי סגנון וז"ל: "שנאסר יוצא במשכן, והותר בבמה **שבנוב וגבעון** שלא היו שם קלעים". ודאי שדברי ההר צבי לא יכולים להתאים לדברי רש"י כפי שרע"ב הבין אותם.

מהו א"כ התירוץ לדברי רש"י? איך ייתכן שהוא סותר את המשנה בזבחים? כותב רבי משה ליפשיץ, תלמיד השל"ה, בספרו 'לחם משנה' על מסכת מנחות פרק ג משנה ג: דהא דקתני סוף פרק בתרא דזבחים באו לנוב וגבעון כו' קדשי קדשים נאכלין לפני מן הקלעים, ר"ל **לפנים מן החומות אותה העיר**, לאפוקי מקדשים קלים דנאכלין בכל ערי ישראל. ומביא רבי משה ליפשיץ ראיה לכך: שהרי במשנה שם כתוב "באו לירושלים נאסרו הבמות, ולא היה להן עוד היתר, והיא היתה נחלה. קודשי קדשים נאכלים לפני מן הקלעים", אע"פ שבירושלים לא היו שם קלעים כלל מעולם. מכאן שקלעים כאן פירושו חומה¹⁷.

מכאן שלא זו בלבד שאין ראיה שבמה גדולה זקוקה לאהל מועד, אלא שיש לנו ראיה לסתור את דברי ההר צבי, וניתן לבנות במה גדולה גם בלי שאהל מועד ניצב לפניה. לכאורה פשוט הדבר שעל היסוד הזה בנה הרצ"ה קלישר את שיטתו שאפשר להקריב בזה"ז מכח 'ממה נפשך'.

הגדרת במה גדולה

מעתה, לאחר שהנחנו את היסוד שכוונתו של הרב קלישר היתה לבנות מזבח במקומו שישמש **כבמה גדולה** אליבא דראב"ד, נשאר לנו רק לברר מה מייחד במה גדולה בניגוד לבמה קטנה (אחרי שדחינו את הסברא שבמה גדולה צריך שתהיה עזרה לפנייה?) מהי הנקודה המבחינה בין במה גדולה לקטנה?

16 מנחות פרק ג משנה ג.

17 והקשה תלמידי היקר עקיבא פדר נ"י, הרי באותה משנה גופא כתוב קדשי קדשים נאכלים לפני מן הקלעים קדשים קלים ומע"ש לפני מן החומה, וא"כ משמע שהקלעים המדוברים אינם חומת העיר. ולענ"ד אין כאן קושיא: ה"קלעים" של המזבח בירושלים הם **חומת העזרה** ולא חומת העיר. ראית ר"מ ליפשיץ היתה מכך שקלעים יכולים להיות גם חומה, ובהקשר של נוב וגבעון הם חומת העיר.

נראה שהתשובה היא פשוטה, ומפורשת בדברי הראשונים. רש"י במקום אחד¹⁸
כותב:

במת יחיד - שכל אחד ואחד בונה במה לעצמו כגון במת מנוח וגדעון
ושמואל. במה גדולה - נוב וגבעון **שהן של ציבור**.

וכן כתב במקום אחר¹⁹:

אין הפרש בשעת היתר הבמות בין במה גדולה, זה מזבח של משה בעודו בנוב
וגבעון, לבמה קטנה - **מזבח של יחיד**, שכל יחיד ויחיד עושה במה לעצמו.

מדבריו נראה שההבדל בין במה גדולה לבמה קטנה מונח בתחום הקניינים -
במה גדולה היא משל הציבור, ושייכת לציבור כולו (כדוגמת קרבן ציבור). לעומת
זאת, במת יחיד שייכת ליחיד, היא במה שהיחיד עושה לעצמו. ודומה לכך עולה גם
מדברי המאירי²⁰:

וכל אותן הזמנים שהיו הבמות מותרות היה מזבח הנחושת של משה קרוי
אצלם במה גדולה מפני שהיה **קבוע במקום אחד לשם כל הציבור**... ומלבד
זה היה כל יחיד שירצה **עושה במה לעצמו בגגו או בחצרו** ומקריב עליו נדריו
ונדבותיו.

לפי הגדרה זו של במה גדולה, בניגוד להגדרתו של הרב 'הר צבי', נראה שאין
מניעה לעשות במה כזו במקום המזבח ולהקריב עליו ממה נפשך, גם אם אין
באפשרותנו להכריע שהלכה כמו הרמב"ם שמקריבים בזמן הזה אע"פ שאין בית,
וכמו שהציע הרב קלישר²¹. ונמצאו דבריו מיושבים בתכלית. ויה"ר שיבנה ביהמ"ק
במהרה בימינו, ונקריב באהבה קרבנות ציבור וזבחי יחיד.

18 בכורות יד, ב ד"ה במת יחיד וד"ה במה גדולה.

19 מגילה ט, ב ד"ה אין בין במה וד"ה לבמה קטנה.

20 בית הבחירה למסכת מגילה ט, ב.

21 כשם שהרב קלישר בספרו הציע דרך להקנות את קרבנות הציבור לכל הציבור.